

תוכן העניינים

יא	מבוא
1	פרק ראשון: ההרמנויטיקה במחשבה היהודית אחרי שפינוזה
5	פרק שני: ההרמנויטיקה היהודית במאה השמונה עשרה
5	תרגום התנ"ך וה'ביאור' של משה מנדלסון
8	'גבעת המורה' של שלמה מימון
12	פרק שלישי: ההרמנויטיקה המקראית של הרד"ך ושל גתה
13	הפירוש המוקדם ביותר של הרד"ך לספר בראשית
16	'על אודות הרוח אשר בשירת העברים'
19	על פרשנות המקרא של גתה
24	פרק רביעי: ההרמנויטיקה היהודית במאה התשע עשרה
25	נחמן קרוכמל (רנ"ק)
25	המטרה החינוכית של 'מורה נבוכי הזמן'
27	יחסה של הפילוסופיה אל התורה
30	הרמנויטיקה והיסטוריוסופיה
35	שמואל דוד לוצטו (שד"ל)
37	הביקורת של שד"ל על אבן עזרא ועל הרמב"ם
41	התקפת שד"ל על שפינוזה
42	'יסודי התורה'
46	מטרות ההרמנויטיקה המקראית של שד"ל
47	עיונים הרמנויטיים במחשבתם של כמה הוגים יהודים אחרים
47	במאה התשע עשרה
47	עלייתה של 'חכמת ישראל' ('מדעי היהדות')
51	תרומתו של לאופולד צונץ בשדה ההרמנויטיקה
53	אברהם גייגר והרמנויטיקה יהודית
57	ההרמנויטיקה בהגותם של זכריה פרנקל, מוריץ לצרוס והיימן שטיינטל
67	פרק חמישי: הרמנויטיקה ומסורת
67	מסורת וממשות
71	מסורת והרמנויטיקה פילוסופית

73	מסורת והתנכרות
78	מסורת ורטרוספקטיבה היסטורית
81	מסורת ופרשנות
83	מסורת ומודרניות
87	פרק שישי: הרמנויטיקה ומיתולוגיה: על המיתוס במחשבת זמננו
87	מרטין בובר ופרנץ רוזנצווייג מול רודולף בולטמן והרמן כהן
88	קריגמה ודה-מיתולוגיזציה
97	דה-מיתולוגיזציה מול דה-מיתולוגיזציה: בובר ורוזנצווייג מול כהן
113	על מושג הקדם-הבנה
	פרק שביעי: פרשנות ותרגום: על מפעלי התרגום של פרנץ רוזנצווייג
123	ומרטין בובר
123	מחקריו המקראיים של מרטין בובר
131	על הפרשנות של בובר לחסידות
136	על תרגום התנ"ך של בובר ורוזנצווייג
145	התרגום והפירושים של פרנץ רוזנצווייג לשירי יהודה הלוי
	פרק שמיני: אפשרויות יישום של מגמות סטרוקטורליסטיות על
151	ההרמנויטיקה היהודית
151	היבטים תאורטיים ומתודולוגיים
155	ניתוח סטרוקטורליסטי של סיפורים מקראיים
160	סינכרוני מול דיאכרוני
161	ניתוח סטרוקטורלי של מיתוסים כאב-דגם של הרמנויטיקה סטרוקטורליסטית
166	פרק תשיעי: הגיונותיו ההרמנויטיים של לאו שטראוס
166	על מקומו של לאו שטראוס בפילוסופיה היהודית המודרנית
167	ההנחה של שטראוס על הכתיבה האזוטרית
169	פירוש וביאור
171	ביקורת המקרא ומידת הזהירות
	פרק עשירי: השלכות הפוסט-סטרוקטורליזם והדקונסטרוקציה
174	על ההרמנויטיקה היהודית
174	'קריא' ו'כתיב'
178	על היחסים בין המחבר והטקסט והפרשן
182	דקונסטרוקציה והרמנויטיקה יהודית
187	התמודדותו של הרולד בלום עם הדקונסטרוקציה
189	ז'ק דרידה וטקסטים יהודיים

192	פרק אחד עשר: ההרמנויטיקה התלמודית של עמנואל לוינס
192	על עמנואל לוינס כהוגה והרמנויטיקן יהודי
197	'יוונית' מול 'עברית' בהרמנויטיקה של לוינס
202	הממד היווני באגדה התלמודית
204	עוד על הממד היווני
206	על תרגום מעברית ליוונית
211	על בריאת האישה
212	השלכות מוסרניות וחברתיות בהרמנויטיקה התלמודית של לוינס
218	רשימת המקורות
229	מפתח השמות
236	מפתח העניינים

מבוא

הרמנויטיקה היא האמנות, או האומנות, לתרגם, לפרש ולבאר טקסטים כדי להבהיר בהם היגדים לשוניים קשים או אף לייחס להם משמעויות נסתרות. בדרך כלל היא קשורה לטקסטים דתיים, היסטוריים, פילוסופיים וספרותיים ועוסקת גם בבעיות המתעוררות בעת תרגום משפה לשפה.¹ ההרמנויטיקה נולדה וממשיכה להתקיים מפני שיש טקסטים המורכבים מעצם טבעם מכמה יסודות הכרוכים זה בזה. המילה הלועזית text היא מאותו שורש כמו texture, כלומר מרקם, המציין משהו בעל יסודות אחדים שיש קשר ביניהם וכן את המבנה המהותי של מרקם זה. כיום ההרמנויטיקה מוחלת גם על תחומים לא-טקסטואליים, כגון יצירות אמנות וקולנוע, אבל אין בכך כדי לשנות את עצם מהותה.

הספר הזה נועד להיות מעין המשך לספרי 'הרמנויטיקה' (לוי, 1986), שבו דנתי בהרמנויטיקה של חז"ל ובכתיבתם האזוטרית של הרמב"ם ושל שפינוזה, וכן בהרמנויטיקה הכללית למן פרידריך שליירמכר, 'אבי ההרמנויטיקה' בראשית המאה התשע עשרה, ועד לדקונסטרוקציה של ז'ק דרידה ופול דה מאן בזמננו. בספר הזה אתמקד בהרמנויטיקה כפי שהיא משתקפת בהגות היהודית שאחרי שפינוזה ועד היום, או כפי שהיא מתייחסת אליה. לא אעסוק כאן בתורת הקבלה, שגם היא במהותה שיטה הרמנויטית (פרט לכמה הערות בעקבות הרולד בלום בפרק עשירי), כי אין לי הבקאות הדרושה לכך. כמו כן לא אדון בפרשנות המסורתית, אלא רק בעיונים ההרמנויטיים של פילוסופים יהודים ושל כמה לא-יהודים. שכן כשם שאי-אפשר לנתק את הפילוסופיה היהודית מזיקתה לפילוסופיה הכללית, כך גם באשר להרמנויטיקה.

הרמנויטיקה בתור 'אמנות' מציינת השראה יצירתית וספקולטיבית, ואילו הרמנויטיקה בתור 'אומנות' מבטאת פרשנות מדעית קפדנית. שתי המגמות הראשיות האלה של ההרמנויטיקה ילוו אותנו בעיונים הבאים. ההרמנויטיקה של חז"ל ושל הנצרות הקדומה עסקה באופן אקראי פחות או יותר בהרמנויטיקה מהסוג

1 עמדתי על כך בספרי 'הרמנויטיקה' (לוי, 1986), בין השאר בהקשר של תרגום השבעים ושל הפרשנות הנוצרית לתנ"ך. היבטים מודרניים אחדים של הקשר בין פרשנות לתרגום יידונו בפרקים האחרונים של ספר זה.

הראשון,² אולם למן הפילוסופיה של ימי הביניים גברה והלכה מגמת השיטתיות בהרמנויטיקה. במחשבת הרמב"ם למשל עדיין בלטו, למרות יסודותיה הרציונליים, הגיגים ספקולטיביים, ואילו מחשבת שפינוזה הצטיינה ביסודותיה המדעיים.³ בהקשר זה יש להבדיל גם בין אַקְסֶגְנָה (ביאור) לבין הרמנויטיקה. היו שהגדירו את ההרמנויטיקה בתור 'אקסגזה יצירתית', אך האם אין בכך סתירה פנימית, הן לוגית הן מתודולוגית? האַקְסֶגְנָה מבקש לחשוף את הרעיונות של הטקסט או של המחבר (בין שהוא מסכים אתם או חולק עליהם), ולשם כך מוותר על הבעת רעיונות משלו. הוא אף אינו מתמודד עם רעיונות הטקסט, אלא רק מבאר אותם או סבור שהוא רק מבאר אותם. אין זאת כתיבה יצירתית במלוא מובן המילה. לעומת זאת, ההרמנויטיקן משתדל לעתים קרובות להסתיר את העובדה שהוא עוסק בכתיבה 'יצירתית', כלומר בפירוש הטקסט באופן מקורי משלו, כדי שהקורא יקבל את פירושו בתור המשמעות 'האמתית' של הטקסט, שהוא בדרך כלל טקסט מקודש. כפי שנראה, בעיות דומות עולות גם בתרגום. שם הן מבטאות את הקונפליקט בין 'מִטְפְּרָזָה' (תרגום מילולי) ל'פְּרָפְּרָזָה' (תרגום תוכני או רעיוני). על ההרמנויטיקה משפיעה גם העובדה שלטקסטים יש מעין חיים משלהם. אחרי שנכתבו הם מתנתקים ממחבריהם ונעשים בלתי תלויים בהם.⁴ משום כך, לפי הדקונסטרוקציה של דְרִיֶדָה, אין לכאורה שום טקסט מקורי. אין ספק שהשקפתו של דרידה תרמה רבות לדרכי ההבנה של טקסטים פילוסופיים וספרותיים, ואף זכתה לתהודה רבה בקרב מבקרי ספרות בצרפת, באנגליה ובארצות הברית, אולם היא נראית ספקולטיבית מדי לצורך הדיון ביצירות ההגות היהודית לדורותיה. לכן בעניין זה אני נוטה לאמץ את הדרך שהציע הפילוסוף הצרפתי החשוב פול ריקר, שעסק רבות בהרמנויטיקה בתור דיסציפלינה פילוסופית:

יש טעם להזכיר כי הבעיה ההרמנויטית הועלתה לראשונה במסגרת האקסגזה, דהיינו במסגרת של דיסציפלינה המציעה להבין טקסט: להבינו החל בכוונתו, על בסיס מה שהוא מבקש לומר. אם האקסגזה העלתה בעיה הרמנויטית, כלומר בעיה של פרשנות, הדבר נובע מכך שכל קריאה של טקסט מתרחשת תמיד בתוך קהילה, בתוך מסורת או בורם חי של מחשבה (Ricoeur, 1980: 236).

- 2 ראו שני הפרקים הראשונים בספרי 'הרמנויטיקה' (שם: 17-42). בעניין זה נודעה חשיבות רבה במחשבת חז"ל להבחנה בין פשט לדרש.
- 3 ראו הפרק השלישי (שם: 41-82), שבו נדונו המניעים השונים של כתיבתם האוטוריט של הרמב"ם ושל שפינוזה. אין זה אומר כמובן שהגיונותיו ההרמנויטיים של שפינוזה עומדים כולם במבחן הביקורת המדעית החדשה.
- 4 טענה דומה במקצת העלה כבר פרידריך וילהלם שלינג לפני 200 שנים בנוגע ליצירת האמנות אחרי השלמתה. לדעתו, גם היא מתחילה אז בחיים מעין עצמאיים.

העיונים הבאים יתמקדו בהרמנויטיקה בתחום הפילוסופיה היהודית המודרנית אחרי שפינוזה ובהגות היהודית בת זמננו. עם זאת יש להדגיש שלא מחשבתם של הפילוסופים היא נושא הדיון, אלא רעיונותיהם בשדה ההרמנויטיקה. בעניין זה אני רואה טעם לחזור על הגדרה נוספת של ריקר (לוי, 1986: 14), שעל פיה אקסגזה היא פירוש הסימנים המעצבים את הטקסט, בעוד הרמנויטיקה היא מדע הכללים של האקסגזה. הגדרה זו קרובה מאוד להבחנה שהייתה שגורה בקרב מלומדים יהודים, שהבדילו בין פרשנות לתורת הפרשנות. הבחנה זו השפיעה בהמשך על הנטייה הרווחת בפילוסופיה האנגלוסקסית להבדיל בין hermeneutic בתור הפירוש של הטקסטים עצמם, לבין hermeneutics בתור ההיבטים המתודולוגיים של כללי הפירוש. מרבית ההבחנות האלה ילוו גם את הדיון בספר זה, מבלי שיצוינו במפורש.

על פי ההבחנות האלה, אפשר לשוב ולבחון את חקר המקרא או ביקורת המקרא בהגות היהודית החדשה בתור אקסגזה מקראית והרמנויטיקה מקראית. האקסגזה המקראית משתדלת לכבד את הטקסט, חוקרת את הרקע ההיסטורי ואת ההיבטים הלשוניים – כדרכו המוצהרת של שפינוזה ב'מאמר תאולוגי-מדיני' – וזה העיקר. היא מודרכת או צריכה להיות מודרכת אך ורק על ידי שיקולים מדעיים, ללא כל מניעים אפולוגטיים, תאולוגיים או רעיוניים. ההרמנויטיקה המקראית שואפת להדגיש משמעויות הנראות לה בעלות חשיבות לאדם בן זמנה. כך נהג הרמב"ם ב'מורה נבוכים'. מבחינה מסוימת ההרמנויטיקה המקראית המודרנית (בשני המובנים שצוינו קודם) ממלאת עכשיו את התפקיד שמילאה התאולוגיה בעבר. כמוכן, אין היא תחליף שלה. כפי שיתחוויר בפרקים הבאים, בעיני הרמנויטיקן מודרני התנ"ך הוא טקסט. אמנם טקסט מיוחד במינו בגלל התהודה העצומה שזכה לה בהיסטוריה ובמדעי הרוח של המערב, אך לאו דווקא כתבי קודש. זה המפנה המכריע שחוללה ביקורת המקרא של שפינוזה, ובספר זה אנסה להתמודד עם התהליכים הפרשניים שהתפתחו מאז.

ברצוני להודות לכל אלה שסייעו בהוצאת הספר לאור, ובראש וראשונה להוצאת י"ל מאגנס, האוניברסיטה העברית, ירושלים ולהוצאת הספרים של אוניברסיטת חיפה. אני מודה לפרופ' יוסי בן ארצי, רקטור אוניברסיטת חיפה, על סיועו בהוצאת הספר. תודה מיוחדת לדן בנוביץ, מנהלה לשעבר של הוצאת מאגנס, על ראשית הטיפול בספר, ולרם גולדברג שהשקיע מאמצים רבים בהכנתו לדפוס וכן לאילנה שמיר ולזהבה כנען, על העריכה הלשונית השקדנית. אני מקדיש את הספר לפרופסור ריינר ויהל, לשעבר ראש החוג לפילוסופיה באוניברסיטת היידלברג, כציון לעבודתנו המשותפת הנעימה.